

El soroll arriba abans que la por.

Sempre arriba així: primer una vibració als vidres, després un tremolor a la panxa, i finalment el crit dels adults dient noms, ordres, pregàries. El nen deixa caure la pilota de drap i corre cap als edificis mig enfonsats. La seva mare ja l'espera amb el mocador mal lligat i una bossa petita preparada des de fa mesos. A diferència de l'altre costat de la frontera, aquí no en tenen de bunkers per refugiar-se dels bombardejos, així doncs han de trobar qualsevol lloc per sobreviure.

Es diu Youssef i té deu anys. Viu en una ciutat on els carrers canvien de forma després de cada bombardeig. Hi ha botigues que desapareixen d'un dia per l'altre, escoles convertides en runa i arbres que ja no fan ombra perquè no tenen branques. Youssef ha après a distingir els sons: el brunzit llunyà dels drons, el tall sec del míssil, el silenci estrany que ve després, quan ningú sap encara qui falta.

A milers de quilòmetres i gairebé un segle enrere, un altre nen també corre, en aquest cas, escales avall.

Es diu Mateu i té nou anys. Viu a Barcelona l'any 1938. Quan sonen les sirenes, tota l'escala baixa cap al refugi del carrer. La seva mare li tapa les orelles, però ell igualment sent el bram dels avions italians i alemanys que ajuden els militars revoltats. A dalt, la ciutat és colpejada. A baix, la gent espera entre humitat i pols.

Mateu no entén del tot què és la República, però sap que el seu pare la defensa. Ho sap perquè el pare diu paraules grosses a la cuina: llibertat, escola, vot, justícia. També sap que hi ha gent que odia aquestes paraules. Ho sap perquè un veí els ha escopit a la porta i perquè la mare parla en veu baixa quan diu "si entren, ens buscaran".

Youssef tampoc no entén totes les paraules dels adults. Sent apartheid, ocupació, assentaments, frontera, bloqueig. Les diu el seu oncle quan torna d'esperar hores en un control militar. Les diu la seva germana gran quan explica per què els soldats poden entrar de nit a casa seva sense permís. Les diu la mare quan mira les notícies amb la mirada quieta.

Però els nens entenen el que importa.

Mateu entén que el pa és cada vegada més petit. Que l'escola obre i tanca segons les bombes. Que el pare torna menys sovint i més cansat. Que hi ha famílies senceres marxant amb maletes lligades amb cordill. Que els adults, quan diuen "aviat s'acabarà", no semblen creure-s'ho.

Youssef entén que hi ha zones on no pot anar. Que hi ha carreteres per a uns i carreteres prohibides per a altres. Que alguns dies no hi ha llum, altres no hi ha aigua, i molts no hi ha tranquil·litat. Entén que la seva mare sempre té la

documentació preparada, com si la casa fos provisional encara que hi hagin nascut tots allí.

Mateu té una llibreta blava on dibuixa cases. Sempre les dibuixa senceres, amb finestres rectes i teulades tranquil·les. Un dia una bomba cau a dues illes de distància i la pols entra per la finestra. Quan torna a obrir la llibreta, dibuixa una casa partida per la meitat. Li sap greu, com si hagués traït alguna cosa important.

Youssef té una llibreta verda on escriu noms de futbolistes i paraules noves en anglès. Un vespre, després d'un atac, hi escriu els noms dels veïns ferits perquè no se li oblidin. L'endemà hi afegeix un nom més. Tanca la llibreta i no la torna a obrir en dies.

A Barcelona, el gener de 1939, el fred entra per les esquerdes de la ciutat derrotada. Les tropes franquistes s'acosten. La mare de Mateu no dorm. Finalment, una matinada el desperta.

—Ens n'anem.

Només dues paraules, però canvien tota una vida.

Carreguen una manta, una cassola, papers, una fotografia. El pare no hi és; fa setmanes que no saben exactament on combat o si encara combat. Surten al carrer i veuen una riuada humana avançant cap al nord: soldats vençuts, avis, dones, criatures, carros, bicicletes, silencis.

Mateu pregunta quan tornaran.

—Quan es pugui —respon la mare.

És la resposta dels qui no saben.

La carretera cap a França és un animal llarg i cansat. Hi ha pluja, gana i avions que encara metrallen els fugitius. Mateu veu gent tirant maletes a la cuneta perquè pesen massa. Veu homes plorant d'impotència. Veu una dona parir sota una manta sostinguda per desconeguts. Veu nens petits que no arriben a la frontera amb ells, massa cansats o afamats. Veu que l'exili no és una paraula: és caminar sense saber on acabaràs, es fugir sense mirar on, solament sapiguent que on estaves no era un lloc segur per viure.

Youssef també marxa un matí, però no cap a una frontera llunyana. Marxa d'un barri a un altre, d'una casa a una escola de l'ONU convertida en refugi, després d'allà a la casa d'un oncle, després a un hospital ple de gent, després a cap lloc segur, per què per a la gent com ell no hi ha cap lloc segur; les bombes arriben a tothom. La migració forçada pot durar hores o dècades. Ell que ell fa no es travessar països sino travessar només carrers destruïts.

—Agafa això —li diu la mare, donant-li la llibreta verda.

—Tornarem?

Ella calla un segon massa llarg.

—Quan es pugui.

Mateu arriba a França i descobreix que l'exili també pot ser reixa i sorra. Els fan entrar en camps improvisats a la platja: Argelers, Sant Cebrià, llocs de vent i filferro. No hi ha barraques per a tothom. Dormen a la intempèrie. Els soldats senegalesos vigilen amb desconfiança aquella multitud derrotada, els mateixos que colpegen a un home fins la mort quan intenta escapar per la mar.

La mare abraça Mateu a la nit perquè no tremoli tant. Ell pensa que França era una paraula elegant i resulta ser freda.

Al camp hi coneix en Joaquim, un home que havia estat mestre. Amb un pal dibuixa lletres a la sorra perquè els nens no oblidin llegir. “Quan et prenen la casa, que no et prenguin les paraules”, diu. Mateu ho recordaria tota la vida.

Youssef, en el refugi, coneix la senyora Amal, antiga professora. Amb un tros de guix escriu operacions matemàtiques a una paret esquerdada i explica històries perquè els petits no escoltin tant els impactes de fora. “Quan et volen reduir a por, estudia”, diu.

Les guerres canvien l'escenari, però repeteixen personatges: mares que aguanten, mestres que resisteixen, nens obligats a créixer massa ràpid.

Quan acaba la Guerra d'Espanya, per a Mateu no arriba la pau. Arriba la dictadura. Alguns exiliats tornen i són empresonats; altres no s'atreveixen. La mare decideix quedar-se a França un temps. Treballa cosint. Mateu ajuda en una granja. Aprèn una altra llengua a la força.

Del pare no en saben res fins mesos després. Un company porta una notícia incompleta: va ser capturat prop de Figueres. Potser és en una presó. Potser pitjor. A la dictadura les notícies també són castigades: arriben tard, malament o no arriben.

A l'escola francesa, un nen es burla de l'accent de Mateu. Ell li pega una empenta i després plora de ràbia. No plora per la burla; plora perquè comença a oblidar l'olor de casa.

Youssef també aprèn una altra llengua: la dels permisos, els checkpoints, les ordres cridades per megafonia. Aprèn a alçar les mans abans que li ho demanin. Aprèn que la repressió no sempre fa soroll; a vegades és esperar quatre hores sota el sol

perquè et deixin passar. A vegades és no obtenir permís per visitar un familiar malalt. A vegades és una demolició amb papers legals.

Un dia soldats entren al barri de nit. Llums, cops a les portes, crits. Yussef és llançat cap a la terra quan, encara mig-adormit, no es tomba suficientment ràpid quan el soldat es ho demana. Busquen un cosí gran acusat de llençar pedres mesos enrere. No el troben. S'enduen un altre noi.

—Per què ell? —pregunta Youssef.

—Perquè poden —respon l'oncle.

Mateu torna finalment a Catalunya anys després, ja adolescent. Troba una ciutat amb banderes noves i pors velles. El català s'amaga, els llibres desapareixen, els vencedors desfilen. La mare li diu que no expliqui segons què, que no digui segons qui eren, que no preguntis pel pare davant de desconeguts.

La dictadura entra a casa com la humitat: silenciosa i persistent.

Mateu treballa en un taller. A la nit, en secret, llegeix llibres prohibits que li passa un antic mestre. Descobreix que resistir també pot ser recordar.

Youssef, adolescent també, ajuda un periodista local a gravar testimonis amb un telèfon vell. Filmen runes, hospitals, gent que busca familiars. Aprèn que resistir també pot ser documentar.

—Per què graves això? —li pregunta la mare.

—Perquè després diran que no va passar.

Ella l'abraça sense respondre.

Mateu es casa, té fills, envelleix. Durant dècades guarda la llibreta blava en un calaix. Quan mor el dictador, surt al carrer entre una multitud que crida llibertat. Plora sense vergonya. No plora només pel present: plora pel nen del refugi, per la carretera de l'exili, pel pare desaparegut, per tots els anys robats.

Més tard ensenya la llibreta als nets. Hi ha cases senceres, cases trencades, cases impossibles. Els explica que la democràcia no cau del cel: s'aixeca com una casa després d'un terratrèmol.

Youssef encara no sap com acabarà la seva història. Potser no hi ha final proper. Potser hi haurà treves fràgils, noves ofensives, noves ruïnes. Potser un dia també guardará la llibreta verda en un calaix i l'ensenyará als seus fills.

Potser els dirà que va aprendre massa aviat el nom de les armes i massa tard el de la tranquil·litat.

Potser els dirà que hi havia gent al món que mirava cap a una altra banda i gent que ajudava. Que sempre hi ha les dues coses.

Potser els dirà que no el defineix haver sobreviscut, sinó haver continuat sent persona malgrat tot.

Si Mateu i Youssef s'haguessin pogut conèixer, s'haurien entès sense compartir idioma. Els nens de la guerra parlen una llengua antiga: la del sobresalt, la gana, la maleta preparada, la mare vigilant la porta, el desig absurd de tornar a jugar com si res.

També parlen una altra llengua, menys visible: la de la dignitat.

Perquè hi ha qui creu que una bomba només destrueix edificis. Però també intenta destruir memòria, noms, futurs. I hi ha nens que, sense saber-ho, s'hi oposen quan dibuixen una casa sencera en una llibreta blava o quan escriuen noms en una llibreta verda perquè ningú desaparegui del tot.

El soroll arriba abans que la por.

Però a vegades, molt després, arriba alguna cosa més lenta i més forta.

La justícia.

O almenys la seva esperança.

*Veu del silenci*

